

ÉSSERS FANTÀSTICS

Influències clàssiques a alguns éssers fantàstics de les
Guilleries

TREBALL DE RECERCA

Alumna: Laia Danés Sanz

Tutora del treball: Dolors Clota

Curs: 2009- 2010

Nivell: 2n Batxillerat

ÍNDEX DEL TREBALL DE RECERCA

1. Introducció al tema	Pàgina 3
2. Conte, mite i llegenda	Pàgina 5
- Definició dels conceptes.....	Pàgina 6
-El pas del mite al logos	Pàgina 7
- Els mites: el camí de retorn del paradís perdut.....	Pàgina 8
3. Les Guillerries	Pàgina 10
3.1 Els follets	Pàgina 12
- Explicació i característiques.....	Pàgina 12
- Llegendes relacionades	Pàgina15
3.1.1. El <i>papu o la por</i>	Pàgina 19
- Llegendes relacionades	Pàgina 22
- Entrevista a Ignasi Obiols Serrallonga	Pàgina 24
- Referent clàssic: els <i>lares</i>	Pàgina 27
3.2 Els gegants	Pàgina 29
- Explicació i característiques.....	Pàgina 29
- Llegendes relacionades	Pàgina 31
- Referent clàssic : els gegants	Pàgina 34
- Llegendes del món clàssic	Pàgina 37
3.3 Les dones d'aigua	Pàgina 39
- Explicació i característiques	Pàgina 39
- llegendes relacionades	Pàgina 41
- Referent clàssic: les nimfes.....	Pàgina 46

- Llegendes clàssiques	Pàgina 48
3.4 El dimoni	Pàgina 51
- Llegendes relacionades	Pàgina 54
- Llegendes relacionades amb esperits.....	Pàgina 58
- Referents clàssics: Pan i l' Hades	Pàgina 62
- Llegendes clàssiques.....	Pàgina 68
3.5 Les bruixes	Pàgina 59
- Explicació i característiques	Pàgina 59
- Llegendes relacionades	Pàgina 60
3.5.1 La bruixeria a Viladrau.....	Pàgina 66
- Referent clàssic: les magues	Pàgina 69
- Entrevista a Mercè Pagès Masó	Pàgina 71
3.6 L'heroi, el monstre i la donzella	Pàgina 89
- Explicació	Pàgina 89
- La llegenda de Sant Jordi	Pàgina 90
- Referent clàssics: Perseu i Andròmeda i Teseu i el Laberint	Pàgina 92
4. Impressions després de parlar amb la gent gran.....	Pàgina 95
5. Conclusions.....	Pàgina 98
6. Valoració personal	Pàgina 100
7. Bibliografia.....	Pàgina 102
8. Webgrafia	Pàgina 103

1. INTRODUCCIÓ AL TEMA

Quan em van proposar que escollís un tema per al meu treball de recerca, no em va costar gaire decidir. Tenia molt clar, ja des del principi, que el tema central del meu projecte havia d'anar encarat a una de les meves aficions personals: la lectura i tot allò que l'envolta. Sempre m'ha agradat submergir-me en el tranquil i plaent món que proporciona el bon gust d'una lectura. Des de ben petita, he mostrat admiració per la cultura popular del meu poble i, en general, de la meva terra. En són moltes les històries que persisteixen amagades en les denses contrades de les Guilleries!!! Això, i les ganes que tenia de conèixer més intensament la cultura hilarienca, despertaren el meu interès per investigar els contes, mites i llegendes locals.

No fa més d'un any, quan vaig començar el primer curs de batxillerat, la meva admiració envers al món clàssic va augmentar considerablement, car l'elecció de la matèria de grec m'introduí en un món pràcticament desconegut que m'encuriosia d'allò més. La mitologia hel·lènica era meravellosa, realment impressionant. Recorria als recursos literaris per explicar allò que la humanitat no entenia: els mites, protagonitzats per divinitats antropomòrfiques, representaven de manera fidel la condició humana i les seves conseqüències socials. Com podia ser que una literatura tan excel·lent s'hagués esborrat de la societat actual? Però aviat vaig poder observar, a mesura que avançava el curs, que la cultura grega continuava present en molts dels aspectes de la nostra vida, entre ells la literatura. Amb això, m'encuriosí saber si, igual que la gran part de la

literatura universal, la tradició oral hilarienca mantenia, encara, rastres dels nostres avantpassats clàssics.

Així doncs, l'objectiu que persegueix aquest treball de recerca és, en certa manera, descobrir si actualment encara perdura l'essència dels mites clàssics a la cultura popular de Sant Hilari Sacalm i rodalies. D'aquesta manera, el contingut del treball se centrarà en alguns dels éssers fantàstics de les Guilleries que la imaginació popular ha creat utilitzant com a referent, en major o en menor grau, la cultura clàssica.

D'altra banda, encara que a tall d'anècdota, el treball oferirà breus pinzellades sobre els mateixos personatges des del nivell territorial català.

Els contes, mites i llegendes que configuren el meu projecte s'han distribuït de la forma més acurada possible per afavorir la comprensió lectora d'aquells qui el llegeixin. Així doncs, els elements analitzats s'ordenen d'una forma lògica en relació l'objectiu del treball: conèixer la literatura de les Guilleries i els referents clàssics que s'hi amaguen. D'aquesta manera, en primer lloc es presenten els éssers fantàstics dins del context català, amb totes les seves característiques i explicacions que afavoreixen la comprensió lectora a l'hora de contextualitzar la situació narrativa. En segon lloc, s'esmenten els referents clàssics que inspiraren a la imaginació popular a la creació de la literatura fantàstica local, a més d'il·lustrar el contingut clàssic amb alguna de les llegendes més representatives del món hel·lènic. Això permet, a nivell mental, elaborar una anàlisi comparativa entre ambdós apartats i establir una relació, encara que el treball ja ho faci de forma implícita, entre la tradició de les Guilleries i la del món grecoromà. Finalment, s'expliquen les llegendes corresponents a cada apartat, amb les seves respectives anotacions, tant de nivell lèxic com extralingüístic. A més, en alguns apartats, s'inclou alguna llegenda a nivell del costumari català, car és una forma d'implicar al lector a observar el context influencial de la literatura popular hilarienca com un fenomen general a tot el territori català.

2. CONTE, MITE I

LLEGENDA

Des de l'antiguitat la tradició oral ha permès transmetre els costums, tradicions i creences de les diverses i nombroses generacions que han subsistit sobre l'escorça terrestre des de la seva existència. Els contes, mites i llegendes de les diferents cultures permeten conèixer els costums, les creences i les formes de ser de la humanitat durant els temps més remots alhora que també permet analitzar l'evolució humana des dels seus orígens.

Es considera que la literatura és la forma d'expressió d'una cultura, d'una nació, d'una llengua, d'una època o d'un gènere. Però cal tenir present que no només es troba reduïda a allò que està relacionat amb l'escriptura, sinó també a tot allò que passa de forma oral a través del boca orella fins arribar als nostres dies. D'aquesta manera, es permet considerar com a literàries totes les obres anteriors a la invenció de la impremta i, sobretot, les que no s'ha transmès de forma escrita sinó oralment, és a dir, el folklore, els acudits, els contes tradicionals i els proverbis que corren en boca del poble.

D'altra banda, no hi ha dubte que la civilització grega ha condicionat la posterior conformació de les cultures d'occident. Les seves manifestacions artístiques com ara l'arquitectura, el teatre, la literatura, la política, l'estètica, la filosofia i la ciència segueixen sent, encara ara, paradigmes i punts de referència arreu del món.

2.1 DEFINICIÓ DELS CONCEPTES

Tenint en compte que el meu treball centra el seu contingut a la recerca dels contes, mites i llegendes populars de les Guilleries, seria convenient analitzar el significat d'aquests mots, car són conceptes clau per entendre el missatge que pretenen (o pretenien) transmetre al receptor. Convé no caure a l'error d'englobar totes les obres literàries que apareixeran *a posteriori* dins del mateix concepte, ja que molts dels fets que s'explicaran a continuació no corresponen a la realitat, malgrat el grau de versemblança d'algunes d'aquestes pugui fer dubtar al lector.

Vegem-ne la definició que apareix al diccionari:

CONTE: *Narració, generalment breu, d'un fet o d'una sèrie de fets reals, llegendaris o ficticis, amb la intenció d'entretenir, divertir, moralitzar, etc.* ¹

LLEGENDA: *Narració, oral o escrita, d'aparença més o menys històrica, però en realitat amb una major o menor proporció d'elements imaginatius.*²

MITE: *Narració fabulosa purament inventada.* ³

1,2,3. Definicions segons el *DICCIONARI MANUAL DE LA LLENGUA CATALANA* de l'Enciclopèdia Catalana.

Així doncs, cal diferenciar entre les històries que es presentin com a reals de les que ho són en realitat i separar, de forma definida, la frontera de la realitat i la ficció.

2.2 EL PAS DEL MITE AL LOGOS

En les primeres albors de la civilització -fa aproximadament trenta segles si ens referim al món occidental- circulaven, en forma de poemes èpics, pel que avui és Grècia, les explicacions més diverses sobre el món que els tocava viure. L'origen del món i de les coses responia a una història d'unions, de generacions i de conflictes entre els déus. I si és la voluntat capriciosa de divinitats amb passions humanes allò que determina els fenòmens, aquests esdevenen imprevisibles. El resultat d'aquesta mentalitat és la consolidació d'un univers mític governat per forces sobrenaturals que escapen a la nostra comprensió i al control de la nostra voluntat.

Però aquest univers mític va començar a patir un procés de racionalització. Aquest procés va ser lent i gradual, però a mesura que passava el temps s'anava estenent la idea que fins i tot els déus havien de sotmetre's a la força d'un destí superior a ells. Dit d'una altra manera, els poders sobrenaturals dels déus mítics comencen a cedir davant les lleis de la natura.

En el context d'una plena expansió colonial, la civilització hel·lènica necessita la capacitat de previsió i un predomini de la llei i l'ordre. Un ordre difícilment compatible amb un univers caòtic i imprevisible com el que descrivien els antics mites.

Aquest procés té el seu centre en les colònies fundades pels grecs a les costes orientals de la Mediterrània. Les ciutats de la Jònia, a l'actual costa turca de l'Egeu, cruïlla de rutes comercials i lloc de trobada de diferents tradicions, assisteixen al principi del segle VII aC. a la crisi de l'explicació mítica del món.

L'intercanvi d'idees i la lliure discussió fomenten la crítica i fan créixer l'escepticisme envers les creences tradicionals. De manera gradual, l'univers arbitrari dels mites es va transformant en un món regit per lleis i sotmès a un ordre, és a dir, un món on els fenòmens naturals esdevenen comprensibles a la raó humana. Per primera vegada, el logos s'imposa al mite i els imprevisibles déus homèrics comencen a deixar pas a la regularitat de les lleis naturals.

2.3 ELS MITES: EL CAMÍ DE RETORN AL PARADÍS PERDUT

El pensador Raimon Pannikker digué, en una de les seves obres, que *“al principi i al final hi ha el mite”*. Amb aquesta frase, l'autor se'ns adreça per a comunicar-nos un missatge que fuig de fets irrealment o fantàstics, sinó que pretén mostrar la importància del mite a través de raonaments racionals i del recolzament de diverses teories científiques. Segons Pannikker, el mite és, malgrat pugui semblar inversemblant, l'origen de totes les coses. El pensador explica que hom, a l'interior de la seva psique, guarda un sentiment d'una vida perfecta, talment com el Paradís, on el temps no existia i la humanitat era totalment lliure i feliç. Però per algun motiu desconegut aquella vida paradisiàca desaparegué, l'home quedà encadenat a la temporalitat i un important canvi es produí en la condició humana. Les conseqüències d'aquell estrall van ser terribles: la mort, el dolor, la sexualitat i el politeisme. Des de llavors, empresonat en un món imperfecte i guiat per les seves capacitats sensibles, hom sent nostàlgia de l'anterior vida edènica. Aquest record, encara viu a l'interior de la psique humana, pren forma de multitud de símbols, herois i mites en el fonament de totes les cultures espirituals de tots els pobles de la Terra, amb l'objectiu de metaforitzar el record d'aquell paradís perdut i de cercar, en major o en menor proporció, una particular visió d'aquest món.

Els escrits més antics de la humanitat, el Rig Veda, el poema de Gilgamesh, els llibres més antics de la Bíblia, texts sumeris i babilonis, el Mahabharata i el Ramaiana, les obres d' Hesíode, les tradicions budistes i cristianes, ens parlen d'aquella època edènica, un estat de perfecció espiritual. Les teories científiques més actuals de l'Antropologia i de l'Arqueologia, així com molts especialistes en la Prehistòria, afirmen que, segons les darreres troballes, aquesta època edènica hauria tingut lloc a l'era Glacial, on hom va viure profundament harmonitzat amb la natura. Durant aquell període, l'home va viure en un indret atemporal, on res no canviava i tot es regia per un mateix ordre, una mateixa veritat i una visió del món unitària on tindrien cabuda fets que avui consideràriem fora del que es normal.

Però amb el descobriment de l'agricultura i la ramaderia, als inicis del Neolític, hom comença a raonar sobre la causa de les coses, a separar realitat i ficció, etc., la qual cosa modifica gradualment la visió del món d'aquest home agricultor. Apareix el temps, les discrepàncies, les diverses llengües, les divisions poblacionals i l'home pren consciència de viure en la història i separa els conceptes del món sensible i del subconscient. El logos desplaça el mite.

Així doncs, hom porta lligat amb ell una tradició i uns costums, els quals pretenen il·lustrar la nostàlgia d'aquell indret perdut dins del subconscient humà i recuperar l'equilibri extraviat d'aquell univers ordenat i harmonitzat.

La mitologia arriba des dels orígens i neix en el mateix moment que els pobles. No ens és possible separar els pobles dels seus mites, car sense aquests la cultura desapareixeria i, amb ella, allò que identifica a cada poble.

3. LES GUILLERIES

Vista de la població d'Anglès des del cim de Sant Miquel de les Formigues. Els immensos boscos que vesteixen les muntanyes fan de les Guilleries una zona idíl·lica pels protagonistes de les següents històries, els quals els n'hi sobrava, de llocs, on amagar-se!!!

El massís de les Guilleries està situat al nord-est de Catalunya. El seu encant es caracteritza per la magnitud de les seves contrades, les quals amaguen els indrets més estranys i màgics de tota la comarca. La major part de les històries que captiven l'atenció de l'oient tenen lloc als indrets més curiosos i de difícil accés d'aquesta regió: bruixes amagades sota grans roques, bandolers que fugen de l'autoritat a través dels boscos més inaccessibles, follets que fan malifetes, divinitats aquàtiques capaces de captivar al més fidel dels homes, en fi, una mar d'històries que, de ben segur, no us deixaran indiferents. Cal destacar, que totes les històries que seran esmentades a continuació han sigut verificades a través de testimonis reals que, gràcies a la seva ajuda, han contribuït a recollir

aquells contes, mites i llegendes que formen part de la nostra història, de la nostra terra. Ara bé, també cal advertir que el problema de la tradició oral és la deformació de les històries amb el pas dels anys. Per tant, no és difícil trobar més d'una versió dins de la mateixa llegenda o conte. Això implica una selecció de les històries, de les quals no tenim la màxima verificació que aquella en sigui l'originària, però sí la més utilitzada. No obstant, encara que l'anàlisi comparativa del treball se centri en una sola versió, no s'exclourà cap història i sempre se citaran les més representatives a cada explicació. Per fer més fàcil la seva identificació dins del text, s'expressaran a partir de dos asteriscs i amb lletra cursiva. La bandera catalana -la senyera-, per altra banda, identifica les llegendes de cada apartat que pertanyen a la cultura popular catalana.

Antiga fotografia de la població de Sant Hilari Sacalm, la capital de les Guilleries.

3.1 ELS FOLLETS

Explicació i característiques

Dins de la mitologia catalana, els follets són éssers molt petits, gairebé minúsculs, que s'ocupen de les tasques més malicioses de les llegendes populars. Hi ha qui diu que poden arribar a tenir la mida d'un nap, o fins i tot, d'un cigró!!! A cada regió se'ls anomena de diferents maneres: farrugüets, barrufets, menairons, gombutzins, nyítols, cucales... o bé amb noms més comuns com ara fums, homenets, nans o dimoniets. Si busquéssim els seus orígens, segurament les seves arrels ens duria a emparentar-los amb els *penats* i els *lars* del culte domèstic romà, els déus menuts, els dimonis familiars, que procuraven per la família i per la llar.

Amb el pas del temps, els déus del culte romà s'han anat adaptant a les característiques locals de cada territori modificant el seu aspecte i personalitat. A Catalunya, igual que a la resta de la Península Ibèrica, els follets han conservat el seu caire més casolà i familiar: viuen amb la gent, són d'un tarannà trapasser i murri, i no acostumen a ser ni cruels ni venjatius. La tradició n'ha arribat a donar unes referències molt precises: invisible, incolor, impalpable..., però cap que ens permeti reconstruir la seva imatge a través de la llegenda. Accedeix a les cases a través de les xemeneies, les portes, les finestres, els forats del pany, per les esclotxes

de la porta... Tafaner nat, es caracteritza per xafardejar tot el que hi ha a les cases produint, a vegades, prou enrenou per despertar o terroritzar els habitants de la casa.

Entre altres tasques, s'ocupaven de donar gra a les bèsties, netejar-les i pentinar-les amb trenes que després ningú no sabia desfer. També s'encarregaven d'endreçar-ho tot: d'escombrar, de treure la pols, de rentar els plats, de fer els llits, d'aplegar la roba... Ara bé, un cop feien la feina, entremaliats com són, s'entretien a despertar a les minyones i a la gent de la casa amb bromes de molt mal gust. A vegades, però, si ho trobaven tot endreçat, s'ocupaven de desendreçar-ho tot durant la nit fent tota mena de sorolls. Ara bé, l'endemà al matí no hi havia cap plat trencat, ni cap moble fora de lloc, ni cap cadira per terra, perquè això sí, tot allò que desendreçaven ho havien de tornar a endreçar. Amics de la canalla, tenien pinta d'un homenet, com de frare barbut, amb una barretina vermella i una ganyota a la cara. Tot sovint, les seves entremaliadures tenien un caràcter d'advertència, de premonició o d'escarment quan la família no administrava la casa com calia. Malgrat la seva tasca d'ordenar tot allò que troben, cal destacar que molt sovint no feien la feina que els hi havia estat encomanada. En alguns casos, hi havia famílies que per fer fora el follet, embrutien la casa escampant-t'hi granes, plats i tota mena d'estris per tal de fatigar-lo i obligar-ho a abandonar el domicili. Però a vegades era molt difícil fer-los marxar... o impossible!

A la imatge, un follet amb posat pensatiu, potser, tramant alguna malifeta. Moltes de les llegendes relacionades amb aquests personatges tenen l'origen en l'anomenada por o papu, la qual, com molt bé indica el seu nom, feia atemorir, fins i tot, els més valents.

Dels follets se n'ha arribat a dir moltes coses dolentes, i per això la majoria de la gent els hi ha agafat angúnia i temor. En això, com en altres ocasions, hi ha tingut molt a veure la religió cristiana. La transformació dels déus familiars, protectors i responsables, en follets entremaliats i murrís, es remunta al segle V després de Crist, amb la caiguda de L'imperi Romà d'Occident (476 aC.). La persecució de la religió mitològica i la voluntat d'instaurar el cristianisme com a religió oficial de l'Imperi va fer transformar molts dels antics herois i divinitats en éssers malvats i ferotges.

Representació gràfica d'un follet.

Legendes relacionades

LA FOSSA DE LA MINYONA

[Versió segons Ignasi Obiols Serrallonga, de Sant Hilari Sacalm]

La protagonista de la llegenda que s'explica a continuació residia a la casa de pagès anomenada Les Clotas. A la fotografia, panoràmica de la casa des de la carretera que condueix al lloc on es creia, durant l'Edat Mitjana, que hi havia bruixes, dimonis i follets, avui dia conegut com la "Fossa de la Minyona".

Explica la llegenda, que a la casa de Les Clotas, situada a una mitja hora del poble de Sant Hilari, en plena Edat Mitjana, hi vivia una noia molt bonica i eixerida, ornada amb totes les gràcies que acompanyen la primavera de la vida. La seva discreció era tan gran com la seva bellesa i el seu talent la distingia per sobre les altres noies de la contrada. Durant aquella època, característica tant per la tenebrositat com pel predomini d'idees supersticioses de tota mena, es creia que la casa de Les Clotas estava envoltada de bruixes, dimonis i follets. Els seus residents estaven

tan preocupats que a mitja tarda ja barraven les portes i es posaven a pregar per cercar la misericòrdia del Senyor. Però la noia, que a part de les belles qualitats personals posseïa un gran atreviment i valor, es mofava de la por que tenia terroritzats a la resta de la gent de la casa. Per tal de demostrar-los que tota aquella por tan sols era fruit de la seva imaginació, va decidir que sortiria tota sola i, en plena mitjanit, es dirigiria cap al lloc on es deia que apareixien els follets i les bruixes, terror de casa seva i de tota la regió. Tot era fosc, només se sentia la remor de trons llunyans amenaçant tempesta. La noia va sortir tota decidida, però quan ja era a prop del lloc on s'havia proposat anar, se l'hi van enredar les faldilles amb uns arços. Espantada, la pobra prou que volia fugir, però amb la foscor de la nit no va poder observar que allò que la subjectava no eren ni més ni menys que les punxes dels arços. Desesperada, la noia va deixar-se endur per la superstició i la por, pensant-se així que era **un follet** qui l'havia empresonat i va morir allà mateix de l'espant.

L'indret on es creu que va morir la pobra donzella, situat entre Les Clotas i Can Calabrés, és conegut popularment amb el nom de la "Fossa de la minyona". Antigament, quan s'hi passava era costum tirar-hi una pedra, la qual tenia el valor d'una oració.

** Existeix una altra versió d'aquesta història bastant utilitzada per la gent gran, la qual no comparteix cap similitud amb l' explicada anteriorment. Hi ha qui diu que la noia, dotada d'una gran bellesa, era minyona de l'important torre de Villavecchia. Un dia, quan ja es feia fosc, tornant de Sant Hilari, va haver de fer camí tota sola fins a la casa. Diu la llegenda que, un home que tenia l'ull posat a la criada, va aprofitar l'ocasió per cercar –la i matar-la. A partir de llavors, aquell indret va ser anomenat “ la fossa de la Minyona”.*

EL FOLLET DE SANT ANDREU DE BALCELLS

[Versió segons Manel Anglada, de Sant Hilari Sacalm]

Fa temps, a l'antic terme de Sant Andreu de Balcells, avui conegut com a Vilanova de Sau, hi vivia una família de masovers que tenien ficat un follet a casa i se'l volien treure de sobre. A causa de les entremaliadures del follet, les dones de la casa no podien dormir i les nenes tenien por: si algun vespre es deixaven els plats bruts o sense endreçar, el malaurat començava a fer molta fressa, a picar les cassoles, a desfer els llits on dormien... Com que així no podien continuar, van decidir en secret, sense que el follet pogués sentir-ho, que canviarien de casa. Quan va arribar el dia acordat, van carregar tots els estris al carro i van marxar comes ajudeu-me cap a la seva nova estància. Quan ja pensaven que s'havien pogut desempallegar del follet i s'imaginaven la cara de sorpresa que posaria quan trobés la casa buida, la mare va adonar-se que s'havien deixat l'escombra a la cuina i va decidir que l'aniria a buscar. Però quan la dona es va girar per tornar cap a la casa va observar que l'escombra

venia tota sola, que anava seguint la comitiva. De sobte, va sentir una veu molt fina que li deia: -Ja la porto jo, l'escombra! Ja la porto jo, l'escombra! Era el follet que seguia tota la família cap a la nova llar. No es volia quedar sol a casa.

Nota: La població de Sant Andreu de Balcells forma part, actualment, del terme de Vilanova de Sau (Osona). El pantà de Sau i les Guilleries ocupen gran part del seu paisatge. L'església romànica de Sant Andreu celebra cada any el seu aplec, la qual en té cura la parròquia de Sant Hilari Sacalm.

EL FOLLET D'ARBÚCIES

[Versió segons Maria Masó, de Sant Hilari Sacalm]

Diu la llegenda, que fa temps, al petit poblet d'Arbúcies, hi corria un follet que semblava el pànic allà on anava. A l'hivern, s'entretenia a picar les mules i amagar el farratge dels pobres animals. També es distreia a empipar als mossos que s'ocupaven de la quadra, fent-los treballar fins a altes hores de la nit o de la matinada!

Com si no n'hi hagués prou, obria les bótes de vi més bones i amagava la roba que les pobres minyones havien rentat. Marededéu, quin desgavell!!! Explica la tradició, que totes aquestes enriolades malifetes eren observades des de l'aplec anual del pla de Mirambell, on es tremaven autèntiques maquinacions contra les mestresses que no es portaven bé i no complien amb la seva feina.

3.1.1 *El papu o la por*

La por, cadascú se la fa.

(refrany popular català)

Com ja s'ha esmentat en l'apartat anterior, la transformació dels déus domèstics en éssers endimoniats es remunta amb la caiguda de l'Imperi Romà, amb la forta decadència de la mitologia clàssica i la creixent importància del cristianisme.

Les divinitats clàssiques van ser substituïdes per follets juganers mentre les seductores nimfes abandonaven la seva bellesa per convertir-se en bruixes lletges i malvades. Amb el pas dels anys, aquests éssers diabòlics van esdevenir el temor de molta gent. Durant l'Edat Mitjana, època fosca i supersticiosa, les bruixes van passar a ser un dels personatges més tenebrosos del moment. Dotades d'una gran saviesa relacionada amb el Mal, eren capaces de fer sortilegis contra aquells qui les molestaven i, fins i tot, fer-los fora del seu camí. Ara bé, no cal oblidar la forta persecució que se'n va fer. Quan es creia que algú sortia massa de l'estereotip de l'època, és a dir, contradeïa massa les normes del moment o es caracteritzava per trets poc usuals, es considerava que era bruixa o bruixot. La tradicional frase *–A la foguera, a la foguera!!! Que Cremi a l'infern!* és originària d'aquest període, en el qual es cremaven les persones que eren considerades bruixes.

Més endavant, amb el pas del temps, la imaginació popular va crear un nou ésser capaç d'espantar als més grans: *el papu o la por*.

La por era una amalgama dels temors de la gent. Quan algú li feia por quelcom s'associava ràpidament amb el *papu*, el qual no se'l relacionava amb cap silueta ni rostre concret. El negre, el color de la foscor i la tenebrositat, era, potser, un dels trets més característics d'aquest personatge. Sovint se li atribueix una indumentària que recorda a la d'alguns càrrecs eclesiàstics: les caputxes, els barrets i les capes negres apareixen freqüentment unides a aquest ésser. La funció del *papu* era, en certa manera, espantar la gent. La majoria de llegendes expliquen situacions de pànic i angoixa causades per aquesta creació popular: llums que apareixien del no-res, bestiar que apareixia mort o que s'esfumava com per art de màgia, crits, sorolls...

En l'imaginari popular català, la *por* també va anar adquirint, amb el pas del temps, la figura de diferents éssers fantàstics. Vegem-ne tres exemples, possiblement, els més representatius de les Guillerries:

- **la pesanta:** gos negre i pelut, amb mans com de persona però foradades. Es diu que a la nit es posava sobre el pit del dorment, "sobre la boca del cor", i també feia enrenou a la cuina i per tota la casa. La *pesanta* era neta i polida de mena, fins a l'escrúpol: collia la grana escampada i el mill, però, tenint les mans foradades, per més que en collia, sempre li tornava a caure. En apuntar el dia havia de fugir i només se la podia clissar al moment que travessava la finestra.
- **L'home del sac:** ésser antropomòrfic creat per la imaginació popular que es caracteritza per raptar criatures amb un sac. Se'l sol presentar com un home vell i esquerp que vaga incansablement pels carrers, tot provocant el terror a la mainada.

- **L'espantamainades:** ésser imaginari que no s'associa amb cap rostre concret i que té la funció d'espantar, tal com indica el mateix nom, la mainada de la casa. En moltes ocasions, és creat pels mateixos pares amb l'objectiu de protegir els seus fills dels perills que implica, per exemple, fer-se amb desconeguts.

La majoria de la gent gran que va viure aquests fets, encara marcada per *la por*, fa referència als clergues dels monestirs i convents de l'època com a autors d'aquest fets. L' Església, amb un fort poder dominant dins de la societat gràcies als coneixements que adquirien a través del llatí, aprofitaven l'avinentsa per fer créixer el temor entre els pagesos de les zones properes a on vivien.

Cal destacar que una gran nombre de testimonis, sovint els de més avançada edat, es neguen rotundament a narrar les seves vivències relacionades amb *la por*, convençuts que aquesta encara continua viva entre nosaltres.

Vista del convent de Sant Salvi, actualment en ruïnes. La imaginació popular situa, tot sovint, diverses llegendes en aquest indret.

Llegendes relacionades

Nota: A les següents llegendes, no s'especificarà el nom complet de la persona perquè prefereixen mantenir-se sota l'anonimat. La por que algú els pugui jutjar malament pels seus prejudicis sobre el papu encara és present en les seves paraules.

Margarita, 59 anys

Des de casa meva, jo encara era petita, quan es feia fosc veiem una mena de llums estranyes que no sabíem d' on apareixien. Nosaltres en dèiem la *por*. Tot sovint passaven coses estranyes que no tenien ni cap ni peus. Un dia, per exemple, quan la meva germana anava a donar el menjar als vedells, ella explicava, que aquests li desapareixien com per art de màgia. Des de la casa, podia comprovar que bé hi eren els vedells, però quan tornava a baixar a les corts, no hi havia ni rastre de cap d'ells. Amb el pas del temps, ens vam adonar que tot era obra d' algú que s'ocupava a deixar-los anar pels camps de la vora.

“Pitu” , 80 anys

La por en va fer moltes, de coses dolentes!

La meva germana , per exemple, va morir de ben joveneta per culpa de la *por*. El seu marit, que era carboner, no parava mai per casa a causa de la feina, sobretot durant les nits. Ella, a més, era molt poruga, i el fet de dormir sola en una casa apartada al mig del bosc va agreujar la seva *por*. A més, els sorolls cada vegada eren més intensos. M'explicava, tota espantada, que quan es posava al llit podia sentir perfectament com algú movia els plats de la cuina! Aquesta situació, que empitjorava cada

vegada més, va superar el cor de la meva germana, la qual va patir un atac de cor un dia a la nit quan intentava dormir...

La por la feien els capellans. Es vestien de negre i s'entretenien a sembrar el pànic entre la gent. Ui s'hi n'hi ha , de llegendes que ho expliquen! S'explica molt sovint, que al convent de Sant Salvi, no gaire lluny de Sant Hilari, n'hi havien passat de molt grosses! Prou que se n'han encarregat d'amagar-ho, però encara hi ha qui ens recordem de la malícia dels capellans! Si mai hi aneu, les paret parlaran per sí soles! Només cal fixar-se amb la quantitat d'amagatalls que hi ha entre paret i paret! Quin bé de Déu de malifetes, que s'hi amaguen!

Recordo que el meu pare, fa molts anys, em va explicar què els hi havia passat a uns veïns nostres que no havien volgut pagar als capellans. Resulta que cada any, quan el millor bestiar estava el pic de la força, un d'aquests desapareixia. Així va ser com, a partir d' aquell any, per cada àpat de Festa Major la família no podia degustar mai el seu millor vedell. Amb el pas dels anys, els fills, que ja no es creien que era *la por* qui s'emportava la bèstia, es van esperar a la cort amb l'objectiu d'enxampar el lladregot. No va costar gaire, d'enxampar-lo! Era el capellà del convent, el lladregot!!!

Mercè, 82 anys

Quan era jove i vivia a una casa anomenada Les Planes, prop de Joanet, havíem d'anar a comprar a Arbúcies. I que n'era de feixuc, el camí! Carregades com mules amunt i avall! A vegades, però, també anàvem a fer una volta per Sant Hilari. Ens agradava anar-hi, la gent era molt eixerida i els nois, molts guapots!!! El problema va ser temps després quan se'ns feia tard i havíem de baixar, tota la colla de jovent de Joanet i rodalies, per la fosca i llarga carretera!!! Mai més, em repetia, mai més tornaràs tant tard! *La por* ens feia males passades...apareixien llums del mig del bosc, i troncs al mig de la carretera que feien entrebancar a la gent. Amb el temps, ja em vam aprendre, ja! A ser puntuals!!!

ENTREVISTA A ...

IGNASI OBIOLS SERRALLONGA,

l'últim masover de la casa de Les Clotas.

Vista de la casa de Les Clotas, situada al peu del cim de Sant Miquel de les Formigues. Al fons podem observar els boscos on es creia que hi vivien els maliciosos éssers mitològics de la llegenda, com ara els follets.

L' Ignasi , de seixanta-sis anys, fa tot just un any que acaba de jubilar-se per deixar enrere la seva vida laboral. Malgrat això, continua treballant a la casa on ha passat més anys de la seva vida: Les Clotas. La masia, situada a uns 2 quilòmetres del poble de Sant Hilari Sacalm, va esdevenir la seva residència i lloc de treball durant molts anys. El bestiar, l'aviram, els camps i les collites eren i continuen sent un dels entreteniments que encara mantenen viu a l' Ignasi. Ell i la seva família van viure-hi fins que aquesta es va convertir en un destí turístic rural, actualment un dels més coneguts de la zona. És difícil imaginar com s'ho haurien pres els antics habitants de la casa en conèixer el futur de la seva llar, en aquell moment envoltada, suposadament, de follets, bruixes i dimonis!!!

Entrevista:

L' Ignasi, nascut i criat a Osor, ha passat la major part de la seva vida al poble de Sant Hilari Sacalm.

Bona tarda, Ignasi!

- Quan va començar a viure a Les Clotas? En algun moment li va fer por residir en una casa que antigament es creia que estava maleïda?

Vaig començar a viure a les Clotas a l'any 1985, fa uns vint-i-quatre anys. No, en cap moment em va fer por anar-hi a viure. La llegenda de la Fossa de la Minyona és molt anterior a la meva generació... n'hi em va passar pel cap que estigués encantada!!! (riu)

- Coneix la llegenda de la "Fossa de la Minyona"? De què tracta?

Í tant que la conec, és una de les més típiques de Sant Hilari. Fa temps que me la van explicar, potser ni tan sols vivia al poble... Sí, í tant, encara recordo de què tracta! Explica la llegenda que una noia molt guapassa vivia a Les Clotas en un temps on tot eren supersticions í poders

sobrenaturals. Ella, diuen, no en tenia de por, i va decidir demostra'ls-hi que totes aquelles històries de follets, bruixes i dimonis que la gent explicava eren camàndules! Així va ser com va decidir anar a fer una volta per la zona quan ja es feia fosc. Tot hagués anat de perles si no hagués passat un petit incident: un arç se li va enganxar a la faldilla i, ella, enduta per la por, va pensar-se que era un follet qui l'havia agafat! De l'ensurt, allà mateix es va morir i de les hores ençà, aquell indret ha sigut batejat amb el nom de la " Fossa de la Minyona".

- Creu que actualment encara es coneix aquesta llegenda? Li sembla que les històries d'aquest tipus s'aniran perdent amb el pas del temps?

Jo crec que sí, poc o molt, les històries dels "avis" encara continuen vives. Sí, amb el pas del temps totes aquestes llegendes s'aniran perdent... el jovent ja no s'ho creu, tenen interessos per altres coses i sense adonar-se'n els hi anirà marxant del cap... són coses que ja no queden.

- Actualment, Les Clotas ha esdevingut un destí per a molts amants de la muntanya i un racó fantàstic per aquells qui necessiten "desconnectar" de la ciutat. Creu que la gent que ve a passar-hi un cap de setmana s'interessa per aquestes històries o les ignoren completament?

Pels casos que he conegut, les ignoren completament. Sap greu dir-ho, però la gent va allà a relaxar-se, a passar un cap de setmana divertit, diferent...la història de la zona, en molts casos, ni els interessa. Hi ha vegades, per això, que el propietari de la casa, en Carles, els hi explica alguna història, però molt de tant en tant.

Moltes gràcies per respondre totes les preguntes.

Referent clàssic: els *lares*

Com tants altres aspectes, l'àmbit fonamental on es desenvolupava la religió romana era la casa familiar, la vida quotidiana, la qual era caracteritzada per un profund sentiment religiós. Cada família disposava d'un culte propi anomenat *sacra privata*, el qual era oficiat pel *paterfamilias*. Aquest, era l'ascendent baró de major grau viu d'una família (pare, avi o besavi), de la qual n'era el cap. A més, no estava sotmès a l'autoritat de cap altre i actuava com un veritable rei d'aquest petit estat domèstic: tenia el poder absolut sobre el grup, un dret que li venia per herència a la mort del seu pare.

D'altra banda, totes les famílies d'una mateixa *gens* (col·lectiu de famílies els caps de les quals eren ascendents per línia masculina d'un avantpassat comú) compartien un culte comú entre elles, anomenat *sacra gentilicia*. Aquests cultes privats es caracteritzaven per la seva inalterabilitat amb el pas del temps, generació rere generació es mantenien intactes, en estricta observança de la tradició transmesa.

Per a cada família, el més sagrat de la casa es concentrava a la llar de foc (*focus patrius*), on es retia culte, a través de petites ofrenes contínues, als déus domèstics, que eren – sota el patronatge de Vesta, deessa de la llar – el *genius*, els *lares*, els *penates* i els *manes*.

A continuació, però, ens centrarem únicament amb els *lares*, els déus domèstics que van donar pas a la creació dels entremaliats follets.

Els *lares*, fills dels déu Mercuri i la nàiade Lara, eren bons esperits, déus indeterminats protectors de la casa, que tutelaven l'habitatge familiar i vetllaven per la salut i la prosperitat dels seus habitants. El seu culte era el més sentit i el més antic de tots, i els mateixos romans situaven els seu origen en el món agrari, tal com ho demostra el fet que consideressin els *lares* esperits tutelars de les cruïlles i dels camins (*lares compitales*).

Els romans els representaven com a esperits vagues, indefinits, com uns joves alegres, amb signes d'abundància a les mans, i ho realitzaven mitjançant pintures a la paret, amb estàtues de dimensions reduïdes en una fornícula o amb un edicle en forma de temple petit. Aquest espai era anomenat *lararium*, i és on es retien culte especial, amb ofrenes, els dies especials del mes i els dies d'aniversari, tot i que eren també venerats cada dia en començar la jornada i al principi dels àpats.

**Lararium, conservat
en perfectes
condicions, de
l'antiga ciutat de
Pompeia.**

3.2 ELS GEGANTS

*El gegant del pi,
ara balla, ara balla,
el gegant del pi,
Ara balla pel camí.*

*El gegant de la ciutat
ara balla, ara balla,
el gegant de la ciutat
ara balla pel terrat.*

(cançó popular catalana)

Explicació i característiques

Dins de la tradició catalana, els gegants sempre han sigut temuts per l'home. Ja des dels seus inicis, la relació que mantenien amb els humans no solia ser gaire bona i, sovint, els perjudicaven amb les seves maldestres malifetes. Al gegant, se'l situa als inicis del món, contemporani a tots els éssers ferotges que han anat habitant la Terra durant al pas del temps. Es diu que existia una raça de gegants que eren contraris a Déu, és a dir, a la religió cristiana, el qual va haver d'enfrontar-s'hi perquè impedièn o malbarataven l'obra de la Creació. La dolenteria dels gegants primitius és una altra locució tràgica de la pugna entre el Bé i el Mal, el

qual és un tema que és present a gairebé totes les històries populars catalanes: la lluita entre àngels i dimonis, entre moros i cristians... Molt sovint, els gegants els correspon el paper de "moros " o de personificacions concretes del Mal, a vegades, ocupant fins i tot el lloc del Diable! Hem de tenir en compte que antigament els conflictes bèl·lics entre cristians i moros eren molt freqüents. Els segons, els moros, eren imaginats forts i gegantins per la gent del país, capaços d'abastar el més gros dels rocs amb una sola mà. Ara bé, no tots els gegants eren dolents; també n'hi havia de protectors, guardians de jardins místics i tresors, o bé, exercien la tasca de guardians d'un poble o d'una ciutat afavorint sempre la població i defensar-la contra les opressions dels tirans. A més, com a curiositat, se sol dir que a l'univers dels somnis el gegant simbolitza la figura paterna.

Al nostre país, la tradició popular descriu una abundància de rastres dispersos d'aquella civilització de gegants i moros. Per exemple, moltes de les restes prehistòriques, coves i balmes, construccions de grans pedres. La toponímia és extensa arreu: la *Penya del Moro* a Collserola, el *Fossar o Cementiri dels moros* a les Gavarres, les Tombes, Llits o Fosses del Gegant, i la Cova de Joan de l'Ós, a la vall d'Àger...

D'altra banda, la imaginació popular no sap estar sense explicació davant de tot allò que sembla impossible o difícil d'explicar. L'existència i la construcció d'aquests monuments tan antics d'immenses pedres només podia atribuir-se a éssers excepcionals, a races primitives, a moros, o a gegants. Hom diu que aquest éssers gegantins transportaven la casa al seu damunt: una gran llosa plana sobre al cap, dos grans còdols un a sota de cada aixella i un altre al seu darrere. Quan el cel es començava a enfosquir, el gegant s'arronsava i li quedava la cabana parada. Per estrafolària que semblés, aquesta era l'explicació que els nostres avantpassats van atribuir a la construcció de dòlmens i menhirs, els quals encuriosien de mala manera aquells qui els observaven acuradament.

Llegendes relacionades

EL GEGANT DEL MONTSENY

[Versió segons Carles Rosquellas, de Sant Hilari Sacalm]

Explica la tradició de la zona de les Guilleries, que fa molt temps, voltava per la comarca un gegant d'unes dimensions extraordinàries que travessava les muntanyes com aquell qui salta una bassa. Aquest ésser gegantí és conegut popularment com el pare Esmé i, aquells qui l'havien pogut atrapar, asseguren que era capaç d'escamarlar-se fins al punt de tenir un peu a la falda del Montseny i l'altre al Turó de l'home.

- *Existeix una altra versió que anomena el protagonista Ismé, possiblement a causa d'una deformació fònica.*

L'OGRE DEL CASTELL D'ESTELA

[Llegendes segons Teresa Mas, de Sant Hilari Sacalm]

Fa molt temps, quan els ocells tenien dents, a l'antic castell d'Estela, actualment desaparegut, hi vivia un ogre molt lleig i malvat que tenia ben espantada tota la comarca. Quan sortia de la seva mansió, els habitants de la zona s'havien d'afanyar a amagar-ho tot, sobretot la canalla!!!
Explica la llegenda, que l'ogre, cruel fins i tot a l'hora d'elaborar les seves

dietes, s'encarregava de distreure les criatures, se'ls enduia cap a la seva fortalesa i se'ls menjava de viu en viu!

Pel que se sap, aquesta bèstia disposava d'una minyona que vivia amb ell, la qual s'encarregava de sortir a buscar la propera presa quan el monstre no podia sortir. Llavors, quan ja l' havia portat al palau, l'ogre l'obligava a coure-la, car si li mancava aquest plat de carn humana tendria era capaç de fer-ne de més grosses!

Es desconeix quina va ser la fi d'aquest terrible monstre, però, probablement, és possible que morís d'una bona fartanera.

**El castell d'Estela, actualment desaparegut, pertany a l'actual terme municipal d'Anglès.*

A nivell del territori català, existeixen infinitat d'històries relacionades amb els gegants i les seves trapelleres, moltes de les quals pretenen metaforitzar la lluita constant entre els moros i els cristians. A continuació, faré esment de dues de les llegendes catalanes més importants respecte la temàtica d'aquest ésser gegantí. La primera, recorda lleugerament el passatge de l'Odissea on Ulisses s'enfronta amb el ciclop Polifem. Possiblement, segons apunten diverses fonts, Homer s'inspirà en una llegenda similar per escriure una de les seves obres cabdals. La segona, presenta una curiosa gigantomàquia casolana protagonitzada pel gegant Farell, altrament conegut com el "gegant del Pi". Qui no ha sentit mai aquella cançó que comença amb la coneguda frase "el gegant del pi, ara balla, ara balla...."? En som molts els coneixedors d'aquesta lletra, però i de la seva història? Què en sabem? Anem-ho a veure!!!

“PASSA TU, QUE LLANA TENS;
PASSA TU , QUE TAMBÉ EN
TENS...”

Font: Mitologia catalana, de Joan Soler i Amigó.

Un pobre noi, orfe des de petit, decidí anar a voltar món a cercar aventura. Però va arribar la fosca nit i el vailet encara voltava, perdut, pel bosc. De sobte, observà una tímida llum provinent d'una majestuosa fortalesa. Però no va ser fins que hi va entrar, que es va adonar del seu error: era el castell d'un gegant! El monstre, devorava una ovella cada dia, i quan hagués acabat el ramat, se'l cruspiria a ell. Així fou com agafà una barra de ferro i la col·locà a la llar de foc fins que es tornà roent. Llavors, aprofitant que el gegant dormia, la va enfonsar a l'únic ull d'aquest. El gegant, cec i tot, el cercava furiós per menjar-se'l de viu en viu. El noi, però, es barrejà entre les ovelles, de quatre grapes i amb una pell cobrint-li l'esquena. En treure les ovelles a pasturar, el gegant les palpava d'una a una: “passa tu, que llana tens; passa tu, que també en tens...” El vailet va aconseguir escapar i, ja un cop fora, de lluny li va cridar, sorneguer i victoriós: “No sóc llana, que sóc pèl!”

EL GEGANT FARELL

Font: Mitologia Catalana, de Joan Soler i Amigó.

Aquest gegant Farell no és altre que el que protagonitzà la gesta de conquerir la ciutat de Barcelona als moros. Vet aquí que en arribar a les seves oïdes la malaurada notícia que el Cap i Casal de Catalunya era en poder dels invasors, va arrencar de soca-rel el pi més cepat de la muntanya i va emprendre decidit el camí de ciutat per tal d'arrabassar-la al

Gegant Moro. Tota la gent que trobava al seu pas l'aclamava com el Gegant del Pi i es posava al seu seguici, formant una nombrosa tropa. En essent davant de les muralles de Barcelona, la baralla contra el gegant de la Ciutat va ser espectacular, impossible de descriure amb paraules. Finalment, va vèncer el fort Farell amb el seu pi descomunal contra la simitarra del moro. Gràcies al Gegant del Pi, Barcelona va ser alliberada.

Referent clàssic: els gegants

A la cultura clàssica, els gegants (del grec antic, Γιγάντες “nascuts de la terra”), són éssers de grans dimensions caracteritzats per la seva força. Fills d' Urà i Gea, la seva creació es remunta a la guerra pel poder entre Urà i el seu fill, Cronos. Quan aquest últim va tallar el membre viril al seu progenitor, de la sang que en brotà en nasqueren les fúries, les nimfes Melisees i els gegants.

Malgrat ser d'origen diví, els gegants no eren immortals. Ara bé, matar-los tampoc era fàcil! Només se'ls podia assassinar amb la condició que ho fessin al mateix temps un déu i un mortal. Hèracles és el cas més destacat pel que fa aquest tema: ell, juntament amb els déus, va lluitar en contra dels gegants. A les seves mans van morir una gran quantitat de gegants, entre els quals hi ha Hipòlit, Porfirió i Alcineu, cap dels gegants.

Podríem distingir tres tipus de gegants:

- Els Titans

Fills d' Urà i Gea, foren els que donaren nom a la guerra dels Titans, car la seva participació a aquesta fou intensa. Destronaren el seu pare, i Cronos n' esdevingué el seu successor. Segons la mitologia

grega, són les divinitats més antigues. A més del Titans, també existien les Titanites, d'entre les quals destaca Rea.

- Els hecantonquirs

Éssers gegantins de la mitologia clàssica, fills d'Urà i Gea, que es caracteritzaven per tenir cent potes i cinquanta caps. Foren llençats al Tàrtar pel seu propi pare, però el Tità Cronos els rescatà, els quals s'avingueren a ajudar-lo per destronar Urà.

- Els ciclops

Malgrat ser els més coneguts, els ciclops no són els únics gegants de la mitologia grega. La seva popularització és deguda, principalment, per la seva participació en el famós capítol de l'*Odissea* d' Homer on Ulisses, astut i ric en recursos, se les empesca per enredar el ciclop Polifem i salvar ell i la seva tripulació de la gola del malvat gegant.

Els ciclops (del grec Κύκλωψ *Kýklops*), fills de Posidó, eren éssers gegantins que posseïen un sol ull enmig del front. En els seus orígens hi havia dues generacions de ciclops:

la primera generació era fruit de la unió d' Urà i Gea. Es caracteritzaven per la seva habilitat en els camps de l'artesania i la construcció. Coneguts també pel seu mal temperament i tarannà violent, s'acostumava a associar-los amb termes com ara la força i el poder. A més, també s'utilitzaven com a referents de les coses ben manufacturades, especialment les armes.

Els més coneguts són Estèropes, Arges i Brontes, tot i que també cal fer referència a l'existència dels seus fills durant la mateixa època.

Malauradament, van ser enviats al Tàrtar per ordre d' Urà, el qual temia la seva força i poder. Més endavant, Cronos, el seu successor, els va alliberar juntament amb els Hecatonquirs i els gegants. Aquests, el van ajudar a vèncer Urà, però Cronos, desagraït, els va tornar a tancar al Tàrtar. Allà van estar-hi un temps, fins que un dia Zeus, fill de Cronos, els

va tornar a alliberar. Ressentits, van forjar llamps perquè Zeus pogués quedar vencedor a la lluita contra Cronos i els Titans, popularment coneguda com a Titanomàquia. A partir de llavors, els llamps van esdevenir l'arma preferida de Zeus, els quals eren forjats pels tres ciclops. D'altra banda, no cal oblidar que aquesta primera generació de ciclops també va crear moltes armes per diverses divinitats, entre elles, el trident de Posidó i el casc invisible d' Hades.

La segona generació de ciclops estava composta per una sèrie d'enormes monstres d'un sol ull descoberts per Ulisses en una llunyana illa. El més coneguts de tots és, sense cap dubte, Polifem, fill de Posidó i la nimfa Toosa.

Es creu que el fet que sigui tan hàbils amb la construcció d'armes pot tenir relació amb el fet que tinguin, només, un sol ull. Els estudiosos pensen que la llegenda del ciclop va sorgir de la pràctica habitual dels ferrers de portar un ull tapat quan elaboraven les peces per tal de no quedar-se cecs dels dos ulls a causa de les flames del foc.

Representació gràfica d'un ciclop.

Legendes del món clàssic

LA GIGANTOMÀQUIA

Font: Mitologia grega. Déus, homes i monstres, de Michael Gibson

Fris de l'altar de Pèrgam dedicat a Zeus que il·lustra el mite de la gigantomàquia.

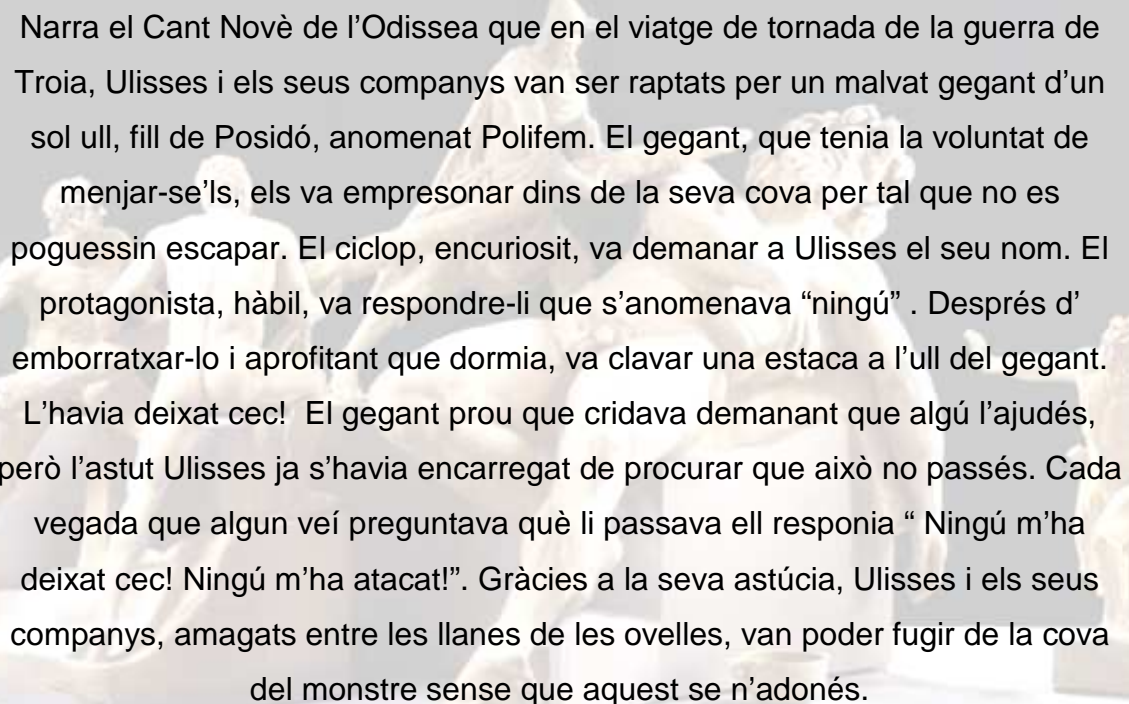
Segons la mitologia grega, quan Zeus, després de destronar el seu pare (Cronos), va repartir el seu poder diví entre els seus germans, els gegants, nascuts de la sang d' Urà, van reclamar la seva presència a l'Olimp. Per aconseguir-ho, van col·locar les muntanyes les unes sobre les altres i, un cop al cim, van atacar als déus utilitzant com a projectil roques i troncs d'arbres encesos. Davant l'alarmant situació, les divinitats hel·lèniques van fugir terroritzades cap als indrets més desconeguts.

Ara bé, malgrat el seu origen diví, existia la possibilitat de derrotar-los: l'assassinat havia de ser comés per un déu i un mortal en combinació.

Després dels diversos intents de Zeus per recuperar el seu poder, les divinitats van escollir Hèrcules, semidéu fill de Zeus i Alcmena. Aquest, en el carro del seu pare va derrotar Alcineu, líder dels gegants, el qual va caure a la seva terra natal. Però d'acord amb la llegenda dels gegants, la qual deia que no podien morir al lloc on havia nascut Hèrcules, va agafar Alcineu i el va portar ne una altra regió per matar-lo amb la seva massa.

EL CICLOP POLIFEM

Font: Mitologia grega. Déus, homes i monstres, de Michael Gibson

Narra el Cant Novè de l'Odissea que en el viatge de tornada de la guerra de Troia, Ulisses i els seus companys van ser raptats per un malvat gegant d'un sol ull, fill de Posidó, anomenat Polifem. El gegant, que tenia la voluntat de menjar-se'ls, els va empresonar dins de la seva cova per tal que no es poguessin escapar. El ciclop, encuriós, va demanar a Ulisses el seu nom. El protagonista, hàbil, va respondre-li que s'anomenava "ningú". Després d'emborratxar-lo i aprofitant que dormia, va clavar una estaca a l'ull del gegant. L'havia deixat cec! El gegant prou que cridava demanant que algú l'ajudés, però l'astut Ulisses ja s'havia encarregat de procurar que això no passés. Cada vegada que algun veí preguntava què li passava ell responia " Ningú m'ha deixat cec! Ningú m'ha atacat!". Gràcies a la seva astúcia, Ulisses i els seus companys, amagats entre les llanes de les ovelles, van poder fugir de la cova del monstre sense que aquest se n'adonés.

Fotografia: Representació del moment en què Ulisses i els seus companys claven l'estaca a l'ull del ciclop Polifem.

3.3 LES DONES

D'ÀIGUA

Explicació i característiques

Als inicis del món, sobre la faç de la Terra, no només hi havien éssers tenebrosos i diabòlics capaços de destruir la tranquil·litat de la mare Naturala, sinó que també existien unes criatures aquàtiques extremadament belles i enigmàtiques capaces d'encisar a qualsevol home que passés per davant seu. Les dones d'aigua, també anomenades *goges*, *encantades*, *paitides* al Montseny, *llufes* –és a dir, dones de vent, de fum- a certs llocs d'alta muntanya, genèricament *fades*... i *serenes* o *sirenes* les marines, de cant encisador, són les divinitats aquàtiques de la mitologia catalana.

L'aigua, des de temps immemorials ha esdevingut símbol de fertilitat i de vida. Aquesta preuada substància, que pot sorgir de dalt del cel o del ventre de la mare Terra, expressa la metàfora de la vida: borbolla quan neix, saltironeja, esquitxa, remoregen, s'arremolinen... L'aigua és la font de la vida, és l'origen de totes les coses. Per tant, no és estrany que aquestes precioses criatures residents a l'aigua simbolitzin, entre altres coses, la fertilitat.

Conegudes bàsicament en els ambients rurals, es caracteritzen, sobretot, per la seva extremada bellesa. Solen tenir els ulls blaus o de color verd

maragda, acompanyats d'unes llarguíssimes cabelleres rosses o amb tons d'aram que els poden arribar fins als peus... o a la cua de peix. Hi ha qui afirma d'haver-ne vistes d'alades, com papallones o espiadimonis. Mancades normalment d'indumentària, solen aparèixer nues en la majoria de llegendes. Ara bé, també podien vestir teles transparents volàtils o arrapades a les belles formes del seu cos, o túniques blanques com la neu. Similars a les dones humanes, es diferenciaven d'aquestes per la seva perfecta conservació física amb el pas del temps; per elles la vellesa no existeix. Malgrat semblar contradictori, cal destacar que aquestes màgiques criatures no eren immortals, encara que s'estima que podien arribar a viure uns mil anys. Acostumaven a viure en zones fresques i humides, com ara estanys, torrents i saltants d'aigua, fonts boscanes, gorgues, deus d'aigua...

Es creu que un dels costums d'aquestes deïtats aquàtiques era fer la bugada de les seves suaus teles durant la nit. Explica la tradició, que qui pogués agafar una de les seves peces, sense que elles se'n adonessin, veuria acomplerts tots els seus desitjos i la felicitat l'acompanyaria durant tota la vida. Ara bé, en cas de ser descobert, el càstig podia ser molt sever: alguns podien ser convertits en pedra, d'altres encantats o, fins i tot, podien caure bojament enamorats d'una d'aquestes divinitats eternament.

Eren desconfiades, es malfiaven dels humans, i també eren extremadament geloses.

Només una única nit a l'any, la màgica Nit de Sant Joan, podien ser contemplades generosament a través de l'ull humà, sense cap mena de perill d'encantament.

A la imatge, una dona d'aigua, el més bell de tots els éssers fantàstics catalans. Habitaven indrets humits, normalment a gorgs.

Llegendes relacionades

LA PUBILLA DE CAN PRAT

[Versió segons Carmen Manel, d'Arbúcies]

Fa molt i molt de temps, quan els ocells tenien dents, l'hereu de Can Prat, al terme d'Arbúcies, descansava sota l'ombra d'una alzina quan, de sobte, es despertà, atret per una dolça melodia que deia:

*“ Si l'aigua és plata, la mia amor
 la mia amor, menina,
 la mia amor,
 no pas mon cor menina,
 no pas mon cor,
 que tot és or.
 Si l'aire és gebre, la mia amor,
 la mia amor, menina,
 la mia amor
 no pas mon cor,
 que tot és fosc” 1*

Admirat per la bella melodia, va apropar-se al gorg d' on provenia la veu. Admirat, va poder observar una noia d'una bellesa increïble asseguda vora l'aigua. Encisat per la bella silueta de la jove, el noi va córrer a proposar-li matrimoni, encegat per la passió del moment. La noia, prudent, hi va accedir amb una condició: sota cap concepte li podia demanar la seva procedència ni anomenar-la dona d'aigua, perquè sinó succeiria una

gran desgràcia. A canvi, ella aportaria felicitat i prosperitat al mas de la família.

La parella va viure feliç al mas durant uns anys, criant els seus dos fills i ocupant-se de les collites, les quals eren cada any més abundoses. Dissortadament, un dia, quan la parella es trobava ficada enmig d'una discussió, va succeir una cosa terrible: l'home, endut per la fúria, va deixar anar les paraules fatals:

-Maleïda dona d'aigua!!! Més m'hagués valgut no conèixer-te! - va renegar maliciosament.

La dona, ofesa, va fugir corrent en direcció al gorg Negre i va desaparèixer. A partir de llavors, el mas va anar de mal en pitjor: les collites escassejaven i la felicitat semblava haver-se esfumat. Curiosament, succeïa una cosa estranya que inquietava al jove: cada matí la casa apareixia neta i endreçada i, els nens, vestits i pentinats. Els infants li van explicar que la mare venia cada dia abans de fer-se car i se n'anava quan encara tothom dormia. Un matí, l'home va trobar entre els cabells de la seva filla dues perles: eren les llàgrimes de la dona d'aigua... de la seva esposa!!!

A partir d'aquell moment, dia rere dia, anaven apareixent dues perles! Gràcies a elles, la casa va aconseguir retrobar la seva riquesa, però no pas la dona d'aigua. Diu la llegenda, que a partir de llavors, l'indret on el jove va conèixer la seva esposa s'anomena "el saltant de la dona d'aigua", car hom pensa que la dona es va transformar en la cabellera del salt i que és possible veure-la certes nits!

** Existeixen altres versions que anomenen la masia Can Blanch, enlloc de Can Prat.*

1 cançó extreta del web : <http://webspaces.webring.com/people/hm/mitologic/>

FLORIDALBA I LES ENCANTADES

[Versió segons Joan Ridaura, Sant Hilari Sacalm]

Vet aquí que fa temps, quan encara els animals parlaven, un vell de barba blanca cobert de llargs cabells, el qual es caracteritzava per la seva santedat, vivia solitari, sempre fent oració, en un racó de la muntanya. Però el que no sabia el bon home, era que amagades entre les tonalitats aquàtiques, vivien, soles com ell, una gran quantitat d'encantades. Un dia, enmig d'una trapelleria, Gualba, la més petita de totes, va apostar que aconseguiria, fos com fos, fer-li perdre la seva santedat. Així va ser com, tota divertida i amb la seva entremaliadura ficada en ment, va córrer a cercar al pobre ancià. Convertida en un ocell daurat, el temptà amb diferents propostes, entre elles obtenir saviesa o enriquir-se escandalosament. Observant que el seu mètode no funcionava i que l'home es resistia a cedir, utilitzà el seu gran poder de seducció per conquerir-lo: deixà l'aparença d'au i es deixà caure totalment nua davant els innocents ulls de l'ermità. Aquest, admirat per la bella silueta de la dona, s'enamorà bojament de Gualba, al qual va desaparèixer quan va aconseguir el seu propòsit. El vell, desesperat, cridà el nom de la seva enamorada per tots els racons de la muntanya. D'altra banda, com que les altres encantades es reien de la situació, s'entretenien a repetir allò que l'ermità pronunciava, i així es creà l'eco.

En aquesta pintura, de John William Waterhouse, representació d'unes *nàiades* descansant a la riba d'un riu.

LES ENCANTADES DE LA NIT DE SANT JOAN

[versió segons el llibre Llegendes del Montseny, de Martí Boada]

Prop de Viladrau, en el cantó de les aigües vessants de Sant Segimon, hi travessa una torrentera on moltes vegades hi baixen a abeurar els ramats que pasturen en aquest bell indret.

Diuen que moltes vegades, en les fredes nits d'hivern quan els cims de l'alt Montseny estan coberts de neu i les aigües del torrent són fortes i ràpides, surten dels afraus i gorgs, les encantades i ballen i canten per la superfície. Ningú les entén, barrejats llurs ecos amb els xiulets del vent i el bramul de els famolenques feres que baixen al pla a capturar les seves preses.

Quan ve l'estiu i amb ell la nit de Sant Joan, llavors ja canvia la cosa i surten les encantades en aquesta nit, a cantar belles cançons com ningú les ha sentit mai.

Afortunat el mortal que aquell dia pot veure-les, es pot dir que ja ha fet la seva fortuna. Això va succeir a tres xicots, fills de Can Bosc l'un; de la Sala, l'altre; i de Can Gat, el tercer; tots tres del poble de Viladrau.

Plens de coratge, malgrat la por i de les prediccions que els veïns i parents els hi feien per la seva temeritat, emprengueren el camí de la torrentera, era la bella nit de Sant Joan i al punt de les dotze hores i estant-se allà ben amagats, veieren sortir del fons d'una balma a les Encantades que anaven estenent roba pels marges del torrent.

Tot d'una ells sortiren i prengueren a corre cuita una peça de la roba estesa. Les Encantades al veure's descobertes desaparegueren com per art de màgia.

Era un tovalló que així que l'agafaren anà allargant-se, allargant-se sense parar. Per fi quan ja no s'estirà més, els tres nois se'l partiren i tan bon punt ho fou, va quedar cada tros convertit en peces d'or, i esdevingueren rics com ningú altre.

Però els hi entrà l'ambició, i volgueren fer-se rics; i així, decidiren cadascú per la seva banda, sense dir res als seus companys, de tornar, l'any següent, al mateix indret.

Quan fou mitja nit aparegueren les Encantades, i els tres minyons, tots d'una i sobtadament es tiraren damunt d'un tovalló de la roba que tenien aquelles estesa, al mateix temps que desaparegueren roba i Encantades. I els tres xicots estira que estira del tovalló, aquest en lloc d'allargar-se es féu a trossos; caient d'ell, en lloc de monedes com l'any abans, moltes pedres.

Imatge del gorg Negre, situat al Montseny. Segons la llegenda, hom creu que aquest indret està farcit de dones d'aigua.

Sabies que...

Al Montseny hi ha una font que rep el nom d'aquestes divinitats aquàtiques. La font de les Païtides és coneguda, segons la tradició popular, per les seves propietats curatives i d'inspiració, talment com les aigües de les nàiades de les antigues fonts hel·lèniques.

Rreferent clàssic: les nimfes

En la mitologia hel·lènica, les nimfes -del grec, Νύμφαι - són divinitats de la natura venerades com a genis femenins. Segons el lloc on habiten, són anomenades de diferents maneres, tot i que la seva semblança és molt marcada, sobretot, a nivell característic. Les que viuen als rius i als llacs s'anomenen nàiades, les que habiten els boscos, dríades, i les de les muntanyes, orèades. Representaven la personificació de les activitats creatives i generadores de la natura, molt sovint identificades amb l'aigua donadora de vida dels brolladors i fonts. Són benignes als humans, dels quals no en deprecien l'amor. El seu culte, com tants d'altres, es realitzava a l'aire lliure. A vegades, també podien ser celebrats en uns petits santuaris anomenats nimfeus, uns monuments dedicats a les nimfes, especialment a les nàiades. Originàriament es tractaven de brolladors situats en coves naturals, lloc on es creia que residien aquestes divinitats. Solien acompanyar a varis deus, com Apol·lo, Dionís, Hermes o Pan o deesses, com Artemisa, i sovint eren l'objectiu de sàtirs luxuriosos. A la mitologia romana van ser identificades amb les camenes.

- Les nàiades

Les nàiades, tanmateix, són les que comparteixen un major nombre de similituds amb les dones d'aigua.

Tot i ser unes divinitats menors dins de la mitologia grecoromana, la seva importància és bastant considerable. Eren nimfes que personificaven l'aigua dels brolladors, llacs o fonts, la qual era símbol de vida i fertilitat. Dones d'una gran bellesa, solien seduir als homes sense ni tant sols adonar-se'n. Podien ser filles de Zeus, Posidó o del déu del riu que aporten les seves aigües. D'altra banda, se'ls atribuïen propietats curatives bevent o banyant-se en els seves aigües, encara que en alguns casos el bany o el simple fet de veure-les comportava un gran perill: podies caure sota els seus maleficcis, entre ells la bogeria!

Tot i no ser immortals, podien arribar a viure molts anys. Una de les característiques imprescindibles de les nàiades era la seva extensió aquàtica: si la seva bassa, gorg o font s'assecava, ella moria. Se'ls atribuïa el do de la inspiració i la profecia, car bevent de les seves aigües hom augmentava les seves capacitats d'inspiració i adquiria el do de la poesia. Cal destacar que les muses de la mitologia clàssica tenen el seu origen en aquestes divinitats aquàtiques. Els seus poders curatius variaven en funció de la font que presidien. També eren venerades, juntament amb Dionís i Dèmeter, com a divinitats donadores de la vida i la fertilitat. Entre els costums de l'antiga Grècia, era tradició llençar un floc de cabells a la font local, quan s'assolia la majoria d'edat, com a ofrena a la nàiade de la polis. Originàriament, quan un rei mític fundava una ciutat justificava l'elecció de l'indret prenent com a esposa a la nàiade de la font local.

Font: <http://www.xevicat.net/fonts/docmitesclassics.php>

Legendes clàssiques

ECO I NARCÍS

Font: Mitologia grega. Déus, homes i monstres, de Michael Gibson

Eco era una nimfa que vivia en uns oscos no gaire allunyats d'Atenes. Fou castigada en un atac gelós d' Hera, esposa de Zeus, quan aquest li fou infidel amb una altra nimfa. Eco, que fou testimoni de la cita de la divinitat i al nimfa, s'amagà per no ser descoberta i, de camí, es trobà amb Hera, la qual li preguntà si havia vist el seu marit per allà. Ella, neguitosa i intentant defugir una discussió amorosa entre les divinitats, digué que no. Però quan arribà l' Olimp, Hera descobrí que havia estat enganya i, com a càstig, li impedí parlar i cantar per sempre més. Tot el que des d'aquell moment podria fer seria repetir les darreres paraules que els altres li dirien a ella.

Vivint a al mateixa comarca del país hi havia el jove Narcís, fill d'un déu del riu i d'una nimfa. Era un jove ben plantat, tan bell que totes les noies que el veien se n' enamoraven sense remei. Però la seva mare l'havia malcriat. Li havia dit tan sovint que era massa bell per perdre el temps amb les noies, que ell s'ho havia cregut, convertint-se, així, en un egoista i vanitós personatge. Amb els temps, els seus amics foren incapaços de resistir aquella vanitat i l'abandonaren un a un. Narcís, però, s'acontentava amb la seva pròpia persona. Un dia caminant pel bosc, Eco el veié i se n' enamorà a l' instant. Se li acostà, desitjosa com mai de parlar, però ell li féu gest que s'apartés.

- Deixa'm sol, noia –digué amb menyspreu-. No veus que m'estàs molestant?

- M'estàs molestant –contestà Eco.

- Insolència inqualificable – protestà Narcís-. Si sabessis qui sóc, series més educada.

Ja és hora que vosaltres, les nimfes, tingueu més respecte.

- Més respecte- respongué Eco.

- Això està més bé –declarà Narcís-. Però vosaltres, les xicotes, sou totes igual. Tot el que voleu, és fer-me l'amor a mi.

- Fer-me l'amor a mi –Eco respongué.

- El que em pensava. Tu ets com totes les altres. Mira, adéu.

- Adéu... – respongué Eco impotent.

Narcís continuà el seu camí fins arribar en un clar on remorejava una font d'aigües cristal·lines. Narcís, que tenia set, s'agenollà a la vora de la deu per veure. Féu tassa amb les mans i va inclinar-se, però s'aturà a mig gest. I és que, en el llis de l'aigua hi havia dibuixat el rostre més bell que havia vist en sa vida, ignorant que es tractava del seu propi reflex. Allà es consumí durant hores i hores, contemplant el seu reflex, a cada minut que passava més encisat. Llavors parlà i se sorprengué de no rebre cap resposta, tot i que els llavis del desconegut es movien. No podia ser, de cap manera, que la persona que tenia davant, dins l'aigua, no sentís el mateix amor cap a ell. Tornà a adreçar-se-li i no obtingué tampoc resposta. S'inclinà encara més per besar els llavis que es movien però dels quals no eixia cap so, i a l'acte la bella cara es destruí.

- M'has rebutjat -cridà-. No puc viure sense tu!

A continuació, desembeinà la daga i es clavà l'aguda punta al cor.

- Adéu ésser estimat! – cridà mentre queia. Lluny, entre els arbres, es deixà sentir un eco:

- Ésser estimat!

Narcís jeia mort, però encara que havia estat vanitós i egoista, havia estat un bell home, i els déus s'entristiren de veure'l desaparèixer per sempre.

Al lloc on la seva sang es vessà per terra aparegué una nova flor, de pètals blancs i un botó vermell al centre. Des d'aquell dia, la flor porta el nom de Narcís.

**Representació gràfica de la llegenda d'Eco i Narcís.
Narcís, encisat pel reflex del seu rostre, ha perdut el món de vista.
Mentrestant, la nimfa Eco, admirada per la bellesa del jove, observa
el noi que li ha robat el cor.**

**A sota, flor que duu el nom del protagonista de la història: el
narcís.**

